

SURSE PLATONICIENE ȘI ARISTOTELICE ALE DIALECTICII PLOTINIENE

Iovan Drehe

Platonic and Aristotelian Resources of the Plotinian Dialectics (Abstract)

The main purpose of the present paper is to shed some light on some concepts found in the plotinian account of the dialectics. It is clear that Plato and Aristotle's perspectives had certain influences in this case. Therefore the structure of this paper will be the following: concepts in Plato's dialectics, Aristotelian dialectical concepts, presentation of the plotinian dialectical concepts referring, when it is necessary, back to the source concepts found in Plato and Aristotle. In the end we will see that Plotinus had some personal contributions and had a quite new perspective, different even from Plato, on certain characteristics of dialectics.

Key words: Dialectics, Plato, Aristotle, Plotinus, *synagoge*, *diaireisis*, *endoxa*, *problemata*

I. Scopul acestui articol este de a scoate în evidență anumite concepte ale paradigmelor dialectice platoniciană și aristotelică care apar în dialectica lui Plotin. Este bine cunoscut faptul că Plotin, în abordarea sa asupra diverselor probleme, s-a raportat în special la Platon, Aristotel și stoici. Acest lucru este valabil și în cazul dialecticii.

Ordinea abordării va fi următoarea: pentru început vom introduce câteva concepte ale dialecticii platoniciene, apoi ale dialecticii aristotelice, pentru ca la sfârșit să prezentăm dialectica plotiniană în lumina acestora. Vom încerca să arătăm că dialectica plotiniană introduce un nou mod de a vedea dialectica față de cele două modele anterioare amintite. Să trecem, așadar, la la dialectica platoniciană.

II. În continuare vom avea în vedere dialectica platoniciană din următoarele puncte de vedere: operațiile dialecticii platoniciene, anume diviziunea și reîntregirea, apoi domeniul inteligibil al cunoașterii dialectice și științificitatea (în sens platonician de cunoaștere adevărată și nu iluzorie) ei.

Înainte de a trece la prezentarea propriu-zisă este binevenită următoarea clarificare. Se pare că există la Platon două forme majore în care el a perceput funcționalitatea metodei dialectice. Acestea sunt¹:

1. Dialectica ca metodă bazată, în mare, pe respingerea tezei unui adversar, așa cum apare în unele dialoguri precum *Republica*, perspectivă care își are originea în dialogurile socratice;
2. Dialectica ca metodă formată din diviziune și reîntregire, așa cum apare în *Phaidros* de exemplu.

¹ William Kneale, Martha Kneale, *Dezvoltarea logicii*, vol.1, traducere de Cornel Popa, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1974 p.18.

În prezentarea noastră de aici vom avea în vedere doar a doua accepție întrucât ea este cea care a influențat mai mult dialectica plotiniană, după cum se va observa. Vom începe cu prezentarea celor două operații dialectice, reîntregirea și diviziunea.

În unul dintre locurile importante în care Platon vorbește de dialectică, dialogul *Phaidros*, dialectica este prezentată ca alcătuită din două demersuri complementare: reîntregirea (*synagoge*) și diviziunea (*diaireisis*).

Prin dialectică descoperim caracterul comun al unei pluralități, iar acesta va purta un singur nume², iar aici este vorba de reîntregire. Aceasta înseamnă “să cuprinzi dintr-o privire și să aduci la o unică formă detaliile risipite peste tot”. Scopul ei este delimitat clar prin faptul că avem de-a face cu focalizarea procesului de cunoaștere: “definind fiecare unitate (...) asupra căreia (...) vrem să căpătăm învățătura”. Este evident, de asemenea, că acest demers are avantajele sale. Prin el evităm riscul de a fi neclari și de a cădea în contradicție: “așa cum am procedat (...) discursul nostru a putut, oricum, să fie clar și să nu se contrazică”. Diviziunea funcționează astfel: “să divizi în specii, potrivit articulațiilor naturale, încercând să nu frângi, așa cum fac bucătarii lipsiți de îndemănare, vreuna din părți”. Această diviziune este făcută după un criteriu, “articulațiile naturale”³. Însă acest criteriu este vag. Platon este mai clar în *Omul Politic* unde aceste articulații sunt diferențele (*diaphorai*) care separă speciile în cadrul unui gen⁴.

Anumite explicații asupra folosirii celor două demersuri ne oferă Francis E. Peters. Cercetătorul este de părere că, prin reîntregire, Platon își crează un tip particular de inducție și care constă în trecerea în revistă a formelor (*eide*). Acest tip de inducție este unul alternativ pentru tipul normal de inducție, *epagoge* (cazuri individuale care duc spre universal)⁵. Diviziunea este folosită în dividerea *eidos*-ului generic în *eide*-uri mai puțin generale până la *infima species*⁶. Exemple de reîntregiri nu prea întâlnim la Platon, dar exemple de diviziuni sunt date în *Sofistul* și *Omul Politic*.

În *Republica* scopul dialecticii corespunde cu atingerea limitei domeniului inteligibil, adică în momentul în care se ajunge la înțelegerea naturii fiecărui lucru prin inteliecție pură atunci am atins scopul metodei dialectice⁷. Scopul principal al dialecticii este cunoașterea realităților necorporale, realități care sunt cele mai înalte și au cea mai mare valoare. Rațiunea este cea care ajunge să cunoască aceste realități cu ajutorul dialecticii⁸. Există la Platon și exprimări metaforice cu referire la scopul dialecticii, anume “capturarea vânatului”, vânatul în acest caz fiind esența obiectului cercetării. În acest mod metaforic Platon se exprimă în dialogul *Sofistul*, obiectul cercetării fiind văzut ca un “vânat” ce trebuie “capturat” cu ajutorul unei “plase dialectice”. Tot procesul dialectic este o “vânătoare” în care “vânatul” (obiectul cercetat) încearcă să se ascundă în subdiviziuni, iar orice subdiviziune care îl adăpostește va fi supusă divizării și tot așa până când acesta este “capturat”⁹. Din moment ce dialectica se ocupă cu domeniul inteligibil ea este știință prin excelență. Parafrazându-l chiar pe Platon: adevărul se referă la ceea ce există (inteligibilul), iar opinia la ceea ce este supus devenirii (sensibilul). Este evident că, pentru Platon, putem ajunge la adevăr prin dialectică.

² *Sofistul* 240a.

³ *Phaidros* 265d-266c.

⁴ *Omul Politic* 262a-263b.

⁵ F.E.Peters, *Termenii filosofiei grecești*, traducere de Dragan Stoianovici, Editura Humanitas, București 1993 p.266.

⁶ F.E.Peters, op.cit. p.59.

⁷ *Republica* 532a-b.

⁸ *Omul politic* 286a.

⁹ *Sofistul* 235b.

III. Să trecem acum la o scurtă prezentare a dialecticii aristotelice. Aici vom avea de amintit următoarele lucruri: dialectica se distinge de logică¹⁰, iar dialectică este interpretată ca instrument. În plus, față de poziția lui Platon, Aristotel alege opinia ca obiect al dialecticii.

Pentru început vom distinge, pe scurt, raționamentul dialectic de raționamentul apodictic (sau demonstrativ). Raționamentul apodictic sau demonstrativ este definit astfel: “raționamentul (...) obținut din premise adevărate și prime sau din premise a căror cunoaștere derivă din premise adevărate și prime”¹¹. Altă definiție Aristotel o dă în tratatul destinat acestui tip de silogism, *Analitica Secundă*: “prin demonstrație înțeleg silogism științific, adică un silogism a cărui posesiune e însăși știința”¹². Premisele acestui tip de raționament trebuie să fie: “adevărate, prime, nemijlocite și cunoscute mai bine și mai înainte decât concluzia, ale cărei cauză sunt ele”.

Aristotel definește silogismul dialectic astfel: “raționamentul care rezultă din premise probabile”. Premisele probabile sunt “premisele care sunt acceptate sau de toți, sau de majoritatea, sau de cei înțelepți, iar dintre cei înțelepți, sau de toți, sau de majoritatea, sau de cei mai de seamă”¹³. Astfel, premisele raționamentului dialectic sunt opiniile probabile. Aristotel completează această definiție, astfel, premisa dialectică “este o întrebare care apare probabilă” în sensul amintit mai sus¹⁴. Dar această întrebare (premisele dialectice) nu este orice fel de întrebare. Ea nu este “o întrebare de forma <<ce este aceasta?>> (...) pentru că cel care întreabă trebuie, prin forma întrebării sale, să lase adversarului alegerea de a enunța una sau cealaltă dintre alternative”¹⁵. Prin urmare, întrebarea trebuie să apară sub forma de alternativă contradictorie: “Este sau nu este Socrate filosof?”. Premisa dialectică Aristotel o mai numește și problemă (*problemata*)¹⁶. Dintr-o propoziție se obține o problemă prin schimbarea modului de exprimare. Mecanismul dialecticii este următorul: întrebătorul pune problema dialectică, respondentul își alege o alternativă și o apără, întrebătorul o atacă.

Se observă opțiunea lui Aristotel pentru opinie și probabil în cazul dialecticii. Aceasta este una dintre principalele însușiri ale dialecticii. Ea ne arată dialectica în calitate de argumentare care are ca premise *endoxa*. *Endoxa* are sensul de opinie generală¹⁷ care are un anumit grad de probabilitate și o anumită arie de acceptabilitate. Trebuie ținut seama de faptul că *endoxa* ca premisă nu va fi niciodată necesară ci doar probabilă. *Endoxa* sunt premisele care au calitatea de a fi: “acceptate sau de toți, sau de majoritate, sau de cei înțelepți, iar dintre cei înțelepți, sau de toți, sau de majoritatea, sau de cei mai de seamă”¹⁸. De obicei aceasta este văzută ca și caracteristica prin care aflăm definiția tradițională care este dată dialecticii aristotelice: argumentarea pe bază de *endoxa*.

Să rezumăm: Aristotel vede dialectica ca ocupându-se de opinie și fiind folosită într-o dispută argumentativă. El se află oarecum la polul opus față de Platon și, se pare, înclină către primul din cele două accepțiuni ale dialecticii pe care le-am amintit în cazul lui Platon, dialectica ca metodă folosită în respingerea adversarului. Să trecem acum la dialectica plotiniană și să vedem cum se raportează ea la cele două paradigme dialectice amintite.

¹⁰ De fapt se distinge de analitică, ea fiind și ea o parte a logicii, existând un subtip de raționament, silogismul dialectic.

¹¹ *Topica* I, 1, 100a.

¹² *Analitica Secundă* I, 2, 71b.

¹³ Ambele definiții se găsesc în *Topica* I, 1, 100b.

¹⁴ *Topica* I, 10, 104a.

¹⁵ *Despre interpretare* 11, 20b.

¹⁶ *Topica* I, 4, 101b.

¹⁷ Francis E. Peters, op.cit., pp. 83-87.

¹⁸ *Topica* I, 1, 100b.

IV. Tratatul pe care îl vom folosi este, evident, I, 3 (20), tratat care a mai fost numit și *Despre dialectică*¹⁹. Deși poate trece neobservată, dacă o comparăm cu alte părți ale filosofiei sale, poziția lui Plotin referitoare la dialectică²⁰ este, totuși, importantă din, cel puțin, următoarele rațiuni:

1. avem aici o reinterpretare a dialecticii platoniciene;
2. avem o poziție față de modelele dialectice propuse de Aristotel și de stoici;
3. avem o poziție importantă care, e foarte posibil, a avut o influență considerabilă asupra unei lungi tradiții medievale de tratate, despre dialectică sau chiar în modelele de argumentare medievale;
4. este posibil ca insistența asupra dialecticii plotiniene să ne ajute în vederea posibilității unei optici noi asupra altor părți din filosofia plotiniană.

În mare, planul expunerii va fi următorul: pentru început, caracterizarea generală a dialecticii (rolul dialecticii, forma intuitivă a dialecticii etc), apoi vom vedea în ce relație se află ea cu filosofia și cu subdomeniile ei (în special logica). În plus, pe tot parcursul prezentării vom avea în vedere, acolo unde e cazul relația cu paradigmele dialectice anterioare, în special dialectica aristotelică și cea platoniciană. Acum să trecem la primul punct din plan.

Dialectica joacă un rol foarte important în conversia către *Unu*. Trebuie spus de la început că Plotin o distinge de logică. Despre aceasta vom vorbi mai jos. În mare, Plotin încearcă să readucă dialectica platoniciană înapoi pe locul său important. Pentru aceasta el combate "logicizarea" ei de către stoici și caracterul său de instrument, cum apărea la Aristotel.

Să vedem cum este descrisă dialectica în acest I, 3 (20), capitolul al 4-lea. Dialectica²¹ este metoda sau disciplina prin care aflăm adevărul despre natura lucrurilor și despre relațiile despre lucruri. Dezvoltat avem:

1. ce este fiecare lucru;
2. prin ce se deosebește de celelalte (*diviziunea* din dialectica platoniciană, prezentată mai sus);
3. prin ce se aseamănă cu celelalte (*reîntregirea* din dialectica lui Platon);
4. din ce gen face parte;
5. ce poziție ocupă în ierarhia genului din care face parte²²;
6. dacă face parte dintr-un gen inteligibil sau sensibil²³;

¹⁹ Plotin, *Enneada I, 3 (20)*, traducere de Liliana Peculea în Plotin, *Enneade I-II*, ediție bilingvă, traducere de Vasile Rus, Liliana Peculea, Alexander Baumgarten, Gabriel Chindea, cu o introducere de Vasile Muscă, Editura IRI, București, 2003, pp.140-147. Plotin, *Despre dialectică*, 20, I, 3, traducere de Andrei Cornea în Plotin, *Opere I*, traducere, lămuriri preliminare și note de Andrei Cornea, Editura Humanitas, București, 2003, pp.436-442. Dintre aceste două ediții românești am folosit-o pe prima, iar acolo unde am folosit altă ediție de traducere va fi precizat în note.

²⁰ În cazul în care am folosit trimeri și la alte tratate plotinice trebuie precizat că datorăm acest fapt Adelei Pop-Câmpean pentru *Index de concepte plotiniene* în Plotin, *Enneade VI*, ediție bilingvă, traducere de Vasile Rus, Liliana Peculea, Marilena Vlad, Cristina Andrieș, Gabriel Chindea, Alexander Baumgarten, Editura IRI, București, 2007, pp.577-632.

²¹ Aici am preferat folosirea ediției engleze. "It is the Method, or Discipline, that brings with it the power of pronouncing with final truth upon the nature and relation of things- what each is, how it differs from others, what common quality all have, to what Kind each belongs and in what rank each stands in its Kind and whether its Being is Real-Being, and how many Beings there are, and how many non-Beings to be distinguished from Beings." Traducere de Stephen Mackenna and B. S. Page.

²² Se observă aici, 3 și 4, o influență aristotelică, anume organizarea realității în genuri și încadrarea fiecărui lucru în genul propriu prin definiția sa (gen proxim și diferență specifică).

7. câte genuri inteligibile există;
8. câte genuri sensibile există;
9. care este diferența dintre acestea²⁴.

În plus, dialectica tratează despre bine și despre contrarul acestuia. Aceasta o putem interpreta în două feluri:

1. dialectica se ocupă cu probleme de etică;
2. dialectica se ocupă cu probleme ontologice.

Tindem să dăm dreptate celei de-a doua posibilități pentru că *Binele* la Plotin, după cum se știe, este evident *Unul*. Iar contrariile acestuia sunt lucrurile care nu sunt bune, adică sunt bune într-o mai mică măsură²⁵. Termenul “bun” are, prin urmare, sens ontologic aici. Astfel, prin dialectică, putem distinge și între nivelurile ontologice. Primul caz pe care l-am avut aici distinge *Unul* de ce-i era inferior în ierarhie. În continuare, se spune că dialectica distinge între ceea ce este etern și ceea ce nu este astfel. Aici avem distingerea sensibilului (supus devenirii) de nivelurile superioare, inteligibile, acestea din urmă fiind eterne.

Modul în care are loc această investigație dialectică este “conform științei și nu opiniei”. Aici se observă clar influența lui Platon și opțiunea lui Plotin în această direcție. “Conform științei” adică folosindu-se de rațiune; “nu opiniei” adică fără să se folosească de senzații. Este evident că Plotin nu acceptă interpretarea aristotelică adusă dialecticii, aceasta susținând că în argumentarea dialectică se folosesc opinii cu diferite grade de probabilitate, multe din ele fiind tributare senzației. Dialectica este știință a contrariilor, după cum s-a văzut: inteligibil și sensibil, bine și non-bine, etern și non-etern etc²⁶.

Prin dialectică filosoful își încetează “rătăcirea în jurul sensibilului” și urcă la nivelul inteligibilului. Într-o primă fază, folosindu-se de diviziunea platoniciană distinge genurile prime, iar apoi, prin reîntregire, se întoarce la unitate, adică la *Unul*²⁷. Plotin ne spune că filosoful, dacă dorește să se ridice la *Unu*, o poate face prin dialectică²⁸, la fel cum muzicianul o face prin contemplație sau îndrăgostitul prin iubire²⁹.

Modul în care Plotin tratează dialectica este foarte interesant. Cu toate că încă se păstrează anumite elemente particulare dialecticii platoniciene aceasta are și anumite caracteristici noi. De exemplu ni se spune că “este dispoziția de a vorbi rațional (...)” sau că prin ea sufletul cunoaște adevărul printr-o “intuiție intelectuală directă”³⁰ la fel cum face senzația în cazul lucrurilor sensibile. Cu alte cuvinte dialectica nu se aseamănă cu logica din

²³ Aici am forțat puțin interpretarea: “and whether its Being is Real-Being, and how many Beings there are, and how many non-Beings to be distinguished from Beings.” (I, 3, 4). La această enumerare mai ar trebui adăugate problemele generale pe care le implică ultima parte a ei: câte *ființe reale* există (adică inteligibile) și câte *non-ființe* (sensibile) există și cum se disting acestea între ele.

²⁴ Am mers în această direcție fiind evident că Plotin nu se referă la numărul propriu-zis al inteligibilelor sau al sensibilelor particulare.

²⁵ Asta nu înseamnă că dialectica nu are un rol în etică cf. I, 3, 6.

²⁶ I, 3, 4.

²⁷ I, 3, 4. Aici ni se pare că interpretarea corectă este că atunci când se afirmă că “ajunge la început” (ed. Cornea) nu se revine la domeniul sensibil, așa cum consideră Andrei Cornea, ci avem de-a face cu sfârșitul conversiei. După diviziune nu vine o “analiză”, întrucât diviziunea, dacă totuși dorim să folosim acest termen kantian, puțin impropriu, este o “analiză”, la fel cu reîntregirea este, astfel, o “sinteză”. După cum bine știm ordinea la Platon este următoarea: reîntregire inițială (formele sunt cuprinse vag)-diviziune-reîntregire finală (avem de-a face cu o perspectivă mai clară asupra formelor datorită diviziunii), adică sinteză-analiză-sinteză.

²⁸ I, 3, 3. Aici mai aflăm că filosoful are nevoie în prealabil de studii matematice, la fel ca și în cazul lui Platon în *Republica*.

²⁹ I, 3, 2. La Platon calea directă de a ajunge în inteligibil era iubirea, iar calea indirectă era dialectica.

³⁰ I, 3, 5.

acest punct de vedere. Aici este vorba de un alt tip de dialectică decât cea care poate fi numită logică (formală)³¹.

Există diferite moduri în care poate fi interpretată geneza acestui tip de dialectică. Unul dintre ele este cel care ne spune că dialectica platoniciană, cu formele sale ascendentă și descendentă, a generat două direcții diferite de dezvoltare:

1. la Aristotel apare în felul următor: reîntregirea a dus la inducția aristotelică (trecerea de la particular la general), iar diviziunea a dus la deducția aristotelică (trecerea de la general la individual);

2. la Plotin apare sub forma unui “misticism speculativ”: reîntregirea s-a transformat în calea ascendentă a sufletului către *Unu, Conversia*, pentru a-l contempla, făcută ipostază cu ipostază, iar diviziunea (calea descendentă) s-a suprapus *Procesiei*³².

Modul în care formele din inteligibil trebuie intuite este unul care se aseamănă foarte mult cu felul în care erau folosite hieroglifele în Egiptul Antic:

“Mi se pare că și înțelepții din Egipt au înțeles aceasta fie prin știința <dobândită> cu precizie, fie prin cea înăscută și, pentru lucrurile pe care voiau să le indice cu ajutorul înțelepciunii, nu foloseau semnele literelor care urmau cursul cuvintelor și al propozițiilor, nici imitarea sunetelor și a enunțurilor judecăților, ci desenau imagini și gravau în temple câte o singură imagine pentru fiecare obiect, arătând că <lumea> de acolo de sus nu urmează cursul <rostirii>, astfel încât fiecare imagine este o anumită știință și înțelepciune, este subiectul <rostirii> și este unitar, iar nu un discurs și o deliberare.”³³

De aici se observă încă odată faptul că în cunoașterea inteligibilului nu avem un mod discursiv de abordare (adică prin cuvinte, propoziții, discursuri etc).

Când se vorbește despre relația dialecticii cu filosofia³⁴ aflăm că ele nu sunt identice, iar dialectica este cea mai importantă parte a filosofiei. Cu referire la celelalte domenii ale filosofiei, fizică și etica de exemplu, dialectica are un rol important în abordarea acestora³⁵. Nu vom insista aici asupra importanței dialecticii în aceste domenii ale filosofiei, ci vom aborda pe cea care ne interesează mai mult, anume relația dintre dialectică și logică³⁶.

Este important de văzut aici ce raport există între dialectică și logică. Am spus mai sus că dialectica distinge adevărul printr-o intuiție intelectuală imediată, directă, și nu prin analiză logică, care ia timp și este mediată prin raționamente etc.

Dialectica folosește din fiecare știință ceea ce i se pare necesar, iar ceea ce este inutil, pentru ea, lasă la o parte³⁷. Astfel, din moment ce poate cunoaște adevărul în mod nemijlocit ea lasă logicii ceea ce ține de raționamente (premise și concluzii), pentru ea acestea fiind

³¹ E.J. Ashworth, *Language and logic* în A.S. McGrade (ed.), *The Cambridge Companion to Medieval Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, pp.78-79.

³² Jean Brun, *Neoplatonismul*, traducere de Cătălin Anghelina, Editura Teora, București, 2000, pp.29-31.

³³ V, 8 (31), 3. Traducerea fragmentului: Marilena Vlad.

³⁴ I, 3, 5.

³⁵ I, 3, 6. Aranjarea pe care Porfir a făcut-o tratatelor plotiniene ține seama de trei importante etape din evoluția înțeleptului, fiecare etapă corespunzând unei discipline de studiu: 1.etapa morală: aici avem o purificare inițială a sufletului; 2.etapa fizică: se desăvârșește purificarea prin observarea faptului că lumea sensibilă este inferioară; 3.etapa metafizică: aici sufletul, deja purificat, accede la cunoașterea celor divine. Cf. Pierre Hadot, *Plotin sau simplitatea privirii*, traducere de Laurențiu Zoicaș, prefață de Cristian Bădiliță, Editura Polirom, Iași, 1998, p.212.

³⁶ Este interesant de observat că în acest tratat Plotin împarte oarecum filosofia la fel cum o fac stoicii: în fizică, etică și logica. La acestea se adaugă dialectica, “partea cea mai de seamă”. Însă, dacă Plotin ne spune că dialectica ajută filosofia, fizica și etica, nu face același lucru când vorbește despre logică.

³⁷ I, 3, 4. Cf. Ediției engleze.

inutile. Dacă logica³⁸ a fost considerată un instrument al filosofiei (*organon*) asta nu înseamnă că și dialectica este astfel. Ea este o parte importantă a filosofiei, după cum s-a mai spus, și se folosește de cunoștințe din alte domenii după cum dorește ea. Prin urmare, mai degrabă, celelalte părți ale filosofiei ar fi instrumente pentru ea³⁹.

Adevărata cunoaștere nu este cea a științelor care sunt un sistem de teoreme și propoziții⁴⁰, ci a științelor care văd totul printr-o intuiție directă, după cum am spus și mai sus⁴¹.

Chiar dacă aceste categorii logice (termeni, premise, concluzii, raționamente etc) nu îi sunt utile în vreun fel asta nu înseamnă că dialectica nu le poate cunoaște. Din moment ce cunoaște adevărul ea le cunoaște automat și pe o parte din acestea, adică pe acelea care duc la adevăr. Pe cele care duc la fals le cunoaște accidental, în calitate de a fi diferite de cele care duc la adevăr, acesta fiind esențial. Logicii îi rămân acestea (termeni, premise, fals etc) pentru că dialectica “îi lasă” acestea pentru a le supune analizei⁴².

Rezumând: dialectica nu se ocupă numai cu regulile raționamentului (așa cum era considerată în accepțiunea mai ales stoică) ci se ocupă de realități, cu alte cuvinte are un pronunțat caracter ontologic⁴³.

V. Pe parcursul acestui text am observat câteva lucruri importante. În primul rând particularitatea dialecticii plotiniene. Aceasta diferă de modelele lui Platon și Aristotel. Există interpretări care consideră că acest tip de dialectică, intuitivă putem spune, a fost folosit în argumentele ontologice ale lui Augustin și Anselm⁴⁴. Chiar dacă e așa sau nu, acest lucru merită investigat, dar, din pacate, nu intră în scopul lucrării de față.

În cazul lui Plotin dialectica își recapătă locul important, care a fost considerat pierdut odată cu poziția aristotelică. Aceasta se observă prin opțiunea pentru “știință” în loc de “opinie” ca domeniu al dialecticii ș.a.m.d. Dar totuși Plotin a acceptat ceva din poziția lui Aristotel: distingerea dialecticii de logică. La Platon nu există această distincție, ea fiind introdusă doar de Aristotel. Prin urmare Plotin nu merge până la capăt în combaterea aristotelismului, arătând faptul că logica pe care a introdus-o Stagiritul ar fi o construcție falsă, ci doar se mulțumește să îi arate caracterul inferior față de dialectică.

Cu toate acestea rămâne o întrebare deschisă: de ce Plotin nu a scris mai mult despre dialectică, din moment ce, se pare, i-a acordat o asemenea importanță? Pe parcursul tratatelor se observă folosirea unei dialectici care poate fi numită platoniciană (diviziune etc.), dar o dialectică specific plotiniană pusă în practică lipsește.

³⁸ Și dialectica a fost considerată instrument în cazul lui Aristotel.

³⁹ I, 3, 4-5.

⁴⁰ Așa cum e cazul poziției aristotelice.

⁴¹ V, 8 (31), 4.

⁴² I, 3, 5.

⁴³ Emile Brehier, *Filosofia lui Plotin*, traducere de Dan Ungureanu, Editura Amarcord, Timișoara, 2000, p.96.

⁴⁴ E.J. Ashworth, op.cit., p.79.

Bibliografie

Surse

Platon, *Opere*, ediție îngrijită de Constantin Noica și Petru Creția, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1974-1993 (ediție critică, parțial completă, în șapte volume):

- *Phaidros*, traducere de Gabriel Liiceanu, în vol. 4;
- *Republica*, traducere de Andrei Cornea, în vol. 5;
- *Sofistul*, traducere de Constantin Noica, în vol. 6;
- *Omul Politic*, traducere de Elena Popescu, în vol. 6.

Aristotel, *Organon*, traducere, introducere și note de Mircea Florian, Editura IRI, București 1997-1998 (ediție critică în două volume):

- *Despre interpretare*, în vol. 1;
- *Analitica Secundă*, în vol. 2;
- *Topica*, în vol. 2.

Plotin, *Enneada I, 3 (20): Despre dialectică*, traducere de Liliana Peculea, în Plotin, *Enneade I-II*, ediție bilingvă, traducere și comentarii de Vasile Rus, Liliana Peculea, Alexander Baumgarten, Gabriel Chindea, cu o introducere de Vasile Muscă, editura IRI, București, 2003, pp. 140-147.

Plotin, *Despre dialectică – 20, I, 3*, traducere de Andrei Cornea, în Plotin, *Opere I*, traducere, lămuriri preliminare și note de Andrei Cornea, editura Humanitas, București, 2003, pp. 436-442.

Plotinus, *On Dialectic [The Upward Way]*, translated by Stephen Mackenna and B. S. Page, disponibil la adresa: <http://classics.mit.edu/Plotinus/enneads.1.first.html>.

Exegeză

Ashworth, E.J., *Language and logic* în A.S. McGrade (ed.), *The Cambridge Companion to Medieval Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, pp. 73-96.

Brehier, Emile, *Filosofia lui Plotin*, traducere de Dan Ungureanu, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.

Brun, Jean, *Neoplatonismul*, traducere de Cătălin Anghelina, Editura Teora, București, 2000.

Hadot, Pierre, *Plotin sau simplitatea privirii*, traducere de Laurențiu Zoicaș, prefață de Cristian Bădiliță, Editura Polirom, Iași, 1998.

Kneale, William, Martha Kneale, *Dezvoltarea logicii*, vol. 1, traducere de Cornel Popa, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1974.

Peters, Francis E., *Termenii filosofiei grecești*, traducere de Dragan Stoianovici, Editura Humanitas, București 1993.

Instrumente

Pop-Câmpean, Adela, *Index de concepte plotiniene* în Plotin, *Enneade VI*, ediție bilingvă, traducere de Vasile Rus, Liliana Peculea, Marilena Vlad, Cristina Andrieș, Gabriel Chindea, Alexander Baumgarten, Editura IRI, București, 2007, pp. 577-632.